

פרשת יתרו

נֹדַע ה' מִשְׁפָּט עֲשָׂה בְּפַעַל בְּפִי נֹקֵשׁ רָשָׁע הַגִּזּוֹן סָלָה (תהלים ט יז)

כי הוא יתעלה גדול מכלם. אכן יתרו שלא הניח שום עבודה זרה שלא עבדה ואמר כן, יקבלו דבריו.

ולכאורה יש להקשות, דהנה מצינו בדוד המלך ע"ה אמר בלשון זה (תהלים קלח ח) כי אני ידעתי כי גדול ה', ואדונינו מכל אלהים. אמנם התירוץ לזה מבואר בדקדוק הלשון: הנה דוד המלך ע"ה אמר כי אני ידעתי, לא תלה הדבר בזמן, אבל ידיעתו בדרך מופת כידיעת הפילוסוף, שבלא נסיון - ידע הדבר על בוריו כי אין ערוך אליו יתברך. אבל יתרו תלה הדבר בזמן באומרו עתה ידעתי, ולזה מבואר שמצד הנסיון וההבחנה [ידע], ולזה אמרו ז"ל שאילו אמרו אדם אחר - היו משחקים עליו, וכן מצאתי בהרא"ם ז"ל:

ואכן יש להבין הכפל, אומרו "כי אני ידעתי כי גדול ה', ואדונינו מכל אלהים", ולא אמר כלשון יתרו "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" (בלתי תוספת תיבת 'אדונינו'). אמנם להבין זה, נקדים כי מדותיו יתעלה - לא כמדת בשר ודם, כי הנה 'אמונה אמן'³⁸³ כי ברוך הוא וברוך שמו חנוך ורחום הוא

אם גדלתו יתברך גבוהה גבוהה ומפורסמת, יותר תתפרסם ותגבה בעשותו נקמות ברשעים, וכפרט בהדוך רשעים תחתם במדה כנגד מדה. והוא שאמר (ישעיה ה טו) ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה, כי על ידי משפט ששופט לרשעים, גבה ונעלה ונתקדש בצדקת דיניו המצדקים. וכן הוא אומר (תהלים צד ב) הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים, שעל ידי שתשיב להם גמול, תתגדל ותתקדש.

הנה כי כן קרה ליתרו בשומעו נפלאותיו יתברך ומכותיו במצרים, מיד נתעורר ובא להתגייר, ואמר (יהיא) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם, הרי שמכל פרסום אלהותו יתעלה - לא נתעורר לידע גדלתו יתברך אלא על ידי נפלאותיו במצרים. וזה מאמת מה שכתבנו, והוא מבואר.

ורז"ל (תנחומא וילקוט שמעוני על פסוק זה) אמרו, כי המאמר הזה שאמר יתרו - אלו אדם אחר אמרו, היו משחקים עליו, כי היכן ידע ככל אלהים אחרים עד שיאמר

עשה, שנודע ה' יותר כאשר משפט עשה, ויותר [מזה] - כאשר בפועל כפיו נוקש רשע, דהיינו מדה כנגד מדה, שאז נָכַר יותר כי המשפט לאלהים הוא, ואיננו מפעולת המקרה כאשר יחשבו הכופרים. ולזה אמר בפועל כפיו נוקש רשע או הגיון מלה, שכלם יהגו תמיד בפעולותיו יתברך שמידו הם.

וכן מצינו ביתרו שאמר עתה ידעתי וגו', כי בדבר אשר זדו עליהם. והנה בא הדבר מִכֶּן ביותר מדה כנגד מדה, כי המצריים גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, לא רצה ה' להביא מכול על המצריים במצרים, שאז ילקו האנשים והנשים, אך הוליד המצריים לים סוף, ונפרדו האנשים מעל הנשים, ולקו הזכרים לבדם דוגמת מה שחטאו ממש, וזהו "כי בדבר אשר זדו עליהם":

ונבאר קצת מפסוקי הפרשה:

אמר וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולְיִשְׂרָאֵל עֲמוֹ כִּי הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם (יח א), כל התוארים הללו לא היו צריכים, אך כֶּן בזה להודיענו שביאת יתרו לא היה לה שום סָבֵה, כי יעלה על הדעת ששתי סבות הגיעו ליתרו לכוא להתגנייר: או לחשק הכבוד - כי חתנו מלך ונביא ושופט, וכן דרך השפלים - בשומעם כי יש קרוב להם בארץ רחוקה גדול ושר - יבואו אליו

לאין קץ ותכלית, ואך לפעמים יִרְאֶה [קצת] מפעולותיו באכזריות גדולה ושטף-אף גדול עד למאד, ולא-לכד על הרשעים, [אלא] גם על הנעדרים מזכות וחובה כתינוקות ועוללי טפוחים. הלא תראה - כי יהיה בר-מינן רעב בארץ - כמה תינוקות מוטלים באשפות ביום סגריר וילי הגשמים הארוכים, "נודדים ללחם אֵיזָה" (עי' איוב טו, כג), צועקים ואין עונה, מה שלא יסבול כלל טבע האנושי לראות זה, והוא יכול להציל, והוא - יתרוםם ויתעלה על הכל - כאשר גבהו דרכיו מדרכיננו ומחשבותיו ממחשבותינו, סובל הכל ועיניו רואות. באופן כי רחמיו יתעלה אין להם קץ, ומדת דינו אין לה קץ, והוא אומר (נחום א ו) "ולפני זעמו מי יעמוד".

הוא שאמר [דוד] כי אני ידעתי כי גדול ה', [שהוא רב-חסד], שהגדולה נאמרת על מדת הטוב כנודע³⁸⁴, וכן כתיב (במדבר יד יז) ועתה יגדל נא כח ה' וגו' [בענין בקשת חסדו יתברך לסלוח לישראל]. ואדונינו מכל אלהים: אדונינו השליט בנו, (שליט) [תקיף] ובעל היכולת ובעל הכוחות - מכל אלהים [שהן] הממשלות בָּלָם, שממשלתו [עליהם] היא בשטף אף וחומה עזה רחמנא ליצלק, [ומשמם נודע לנו שהוא גם 'אדון' ותקיף, ולא רק 'גדול' ורב-חסד].

הוא שאמר (תהלים ט ז) **נודע ה' משפט**

הגדולה והנבוכה, אלמא הגדולה הוא חסד שהוא היפך הנבוכה.

384. עיין מ"ש הנחמ"ה ולה"ה בפירושו לתפילת העמידה בפרשת ואתחנן (ברכה ראשונה), שם הביא ראיה לזה ממ"ש (דהי"א כא יא) "לך ה'

ליהנות מכבודו ולהתכבד בו. שנית, אולי ליראת המדינים מישראל - כמו שנאמר: אז נבהלו אלופי אדום וגו' - לזה בא יתרו אצל משה חתנו להציל נפשו ונפש בניו.

לזה אמר כי לא היה ליתרו לחוש מכל זה, כי היה כהן מדין והיה מקבד במקומו ולא יצטרך לכבוד. ואם מיראה - הנה הוא חותן משה, ובכל מקום שהוא - לא ישיגנו רע. אמור מעתה, שלא בא כי אם לשם שמים, ולשמוע את כל אשר עשה אלהים למשה וגו':

ומדרכי הרמז יאמר: **אשר עשה אלהים למשה, שה' עשה למשה**³⁸⁵ - אלהים, כענין "ראה נתתיך אלהים לפרעה" וגו' (לעיל ז א). **ול ישראל עמו, שעשה לישראל**³⁸⁶ - עמו של משה. **כי הוציא, כי במקום 'כאשר'**. יאמר, שכאשר הוציא ה' את ישראל ממצרים, עשה למשה אלוה, וישראל הם עמו. וזה גם כן מן ההערות אליו [שהעירוהו ליתרו מן השמים לבוא] לשמוע דבר גדול 'כי יעשה אלהים חדשה בארץ'³⁸⁷, לעשות אדם במדרגת אלהים.

ועוד יש לדקדק אומרו **את כל אשר עשה וגו' כי הוציא, ולכאורה צריך לומר וכי הוציא** כמו שפירש רש"י [זו גדולה מקלם], שלפירושו צריך לומר ש"כי הוציא" - היינו "וכי הוציא", **ולאו דוקא הוא, שהרי הקדים**

רש"י ומנה את ירידת המן והבאר ומעשה עמלק, ואח"כ אמר "כי הוציא" שהיא גדולה מקלם]. **אך בא לומר שבאמצעות ההוצאה, נעשה כמה כבוד וגדלה למשה ולישראל עמו. וזהו את כל אשר עשה למשה וגו', למהו כי הוציא ה' וגו', ומאז - יצא שומעם בכל העולם, שם ישראל ושם משה, כי לא נעשה כן לכל גוי. [באופן ש"כי הוציא" הוא דוקא].**

ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה (ה ב). קצת קשה אומרו לשון קיחה באדם. גם אומרו חותן משה היא יתרה ותפלה מאד. גם אומרו **אחר שלוחיה**, אם פירושו שגירשה ממש, צריך לדעת איך יעשה זה משה רבנו ע"ה לגרש אשת נעוריו הנם. גם מה הודיענו בזה שלקחה אביה אחר שלוחיה.

אך הענין הוא שנראה שמשה רבנו ע"ה - בעלותו במעלות הנבואה הגדולה, כנראה שתתקח על הראשונות שיקח בת יתרו שהיה כומר לעבודה זרה, ובעלילה בא עליה לגרשה בכבוד ולא בבזוי, כי אמר לה שהוא חושק בדברים גדולים לפדות עם גדול ממצרים, ולשלא תתענג - נתן לה ספר כריתותה ושלהח.

והנה היא - עם³⁸⁸ שומעה כל כבוד בעלה - לא מלאה לבה ללכת אליו, כי

387. ע"פ ירמיה (לא כא), ושם כתוב: "כי ברא ה' חדשה בארץ".

388. כלומר: על אף.

385. כלומר: את משה.

386. כלומר: את ישראל.

חֲתָנֶךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאַשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בְנֵיהָ
עִמָּהּ (יה ח). וקצת קשה, מה הוצרך לומר
לו דבר שנראה לעין כל. ורש"י ז"ל פירש.
עֵין עליו. גם [קצת קשה] שהפסיק באומרו
"בא אליך", והיה לו לכלול הכל בפעם אחת
[ולומר: "אני חותנך יתרו ואשתך ושני בניה
עמה באים אליך"].

אמנם לפי דרכנו נאמר, כי יתרו קים
בנפשו "שרי ליה לצורבא מרבנן לאודועי
נפשיה באתרא דלא ידעין ליה" (נדריס סב),
חשב יתרו פן ואולי יחשוב משה כי אשתו,
ויותר - בניו, הם שהכריחו ליתרו לבא עם
בניו, כי שמעו כבוד אביהם - יפתוהו יום יום
לזקנם להביאם אל אביהם, [ובא] עם אשתו
כי יעלה בלבה חשק בעלה.

לזה אמר: דע לך, כי **אני חותנך יתרו**
בא אליך, אני הוא העקר בפניא, ואני הוא
שהמשכתי [את] **אשתך ושני בניה עמה**,
ואילו נשאר הדבר להם - לא נתעוררו לבא.
אכן הגדיל יותר אשתו על בניה באומרו
עמה, מפלים לה, באופן כי הוא עקר, ואשתו
למטה ממנו, ובניה למטה ממנה. ולזה **ויצא**
משה לקראת חותנו דוקא, שהוא העיקר,
ועוד שחיוב מדרך העולם לכבדו לחמיו:

וַיִּסְפַּר מֹשֶׁה לְחַתְּנוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה
ה' לְפָרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אֹדֶת יִשְׂרָאֵל
אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצְּאֵתֶם בְּדֶרֶךְ
וַיִּצְלַם ה' (יה ח). קצת קשה, שכבר שמע
יתרו הכל, ומה ספר לו. לכן נראה שיתיישב

חרפה היא לאשה לבקש בעלה אשר בגד
בה וגירשה, מצורף לקלות-דעת הנשים. אכן
יתרו - להתלהבותו לבא אצל משה - אמר
'ונקלותי עוד מזאת'³⁸⁹ להיות הוא עבד ובתו
שפחה לרחוץ רגלי משה רבנו ע"ה, והוצרך
לפתותה בדברים.

וזהו ויקח כמו "מה יקח לבך" (איוב טו
יב) - לשון פתוי. וביאר הפתוי ברמז באומרו
"ויקח חותן משה את צפורה אשת משה",
אמר לה: בתו, תדעי כי כבוד גדול אנו
משיגים, אני אקרא חותן משה המפרסם
במעלה, ואת גם כן [תקראי] צפורה אשת
משה, ולזה לא תחוישי לשיחת נשים כי
יבזוך [על] שתחפשי אחר הבעל אשר בגד
בך. וביאר הכתוב, שכל זה הצער ליתרו עם
בתו - למה? אחר שלוחיה - וכן לה [משה
בשלוחיה, הם גירושיה] כאמור:

ועוד ירמוז ויקח יתרו חותן משה, שאמרו
רבתינו ז"ל (שבועות מז) "קרב לגבי דחינא
ואידהן", שרוח ה' נזרקה ביתרו - ממה שהיה
חותן משה, שהתנות משה לקחה ליתרו.

ועוד נוכל לומר שכּוּן באומרו אחר
שלוחיה לשבח יתרו, שלא תאמר שבהכרח
בא [יתרו] אצל משה כי נשארה [צפורה
בתו] עגונה, לזה אמר "אחר שלוחיה" [שכבר
קבלה גירושיה] ויכול ליתנה לאחר, ועם כל
זה - לאהבת ישראל - בא.

והוא עצמו שאמר יתרו למשה **אני**

מארץ אחרת - על ישראל, ומה איכפת ליה בהם, הוא לא מהם ולא מהמונם. ונראה שלא תתכן השמחה הזו אלא מתוך החכמה והחקירה על עניני העולם הזה, אם הם מקרה או אם הם מסודרים ממסדר, ויש משגיח בעל רצון. כי דאגה גדולה לחכם הוקר אם לא יהיה אחד אלוה משגיח על זה העולם הנכבד, ויהיה מסור אל הטבע לבד, והיה כעם ככהן. ואכן כשראה יתרו פעלתו יתברך, וכי יש לעולם בעלים - שמח שמחה גדולה.

וזהו יחד יתרו - יכלול שמחה ויכלול אחדות, כי האמין כי יש אחד ואין שני, משגיח ויכול ברוך הוא. או יש לפרש יחד יתרו - שנתאחד ה' בלבו ונעשה אחד, כי כל אלהי העמים אלילים. או יחד יתרו - שנתאחד ונבדל מכל האמות, ולהיותו מכלל ישראל שנאמר בהם (במדבר כג ט) "הן עם לבדד ישכון".

וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בְרוּךְ ה' אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרַעֲה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרַיִם (יה ז). יש לדקדק הכפל והשנוי. ונראה שתחלה הודה לה' על הצלת משה ואהרן מיד פרעה והמצריים, כי על ידי צאתם ובואם לפני פרעה בשביל ישראל - כמעט היו בנפשותם, כמו שנאמר (שמות י כח) "כי ביום ראותך פני תמות". וזהו אשר הצייל אתכם. ואחר כך אשר הצייל את העם מתחת יד מצרים. ולזה

זה באומרו בפסוק ראשון "כי הוציא ה' את ישראל ממצרים", וכבר פירשנו (כיצד היא נתינת הטעם של 'כי'). ועתה נראה (לפרש) שיתרו שמע [על יציאת מצרים רק] בדרך כלל [בלבד, ולזה אמר וישמע יתרו וגו' את כל עשה אלהים למשה וגו', ואופן השמועה: כי הוציא ה' את ישראל ממצרים, דהיינו בדרך כלל. ואך עתה ספר לו (משה) בפרטות [על כל המכות] אחת לאחת: דצ"ך עד"ש באח"ב. וזהו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל].

את כל התלאה אשר מצאתם בדרך, יאמר שלא באה להם התלאה הזו מחסרון השגחה, רק מצאתם, על דרך [אומרם] (כ"ר פ"י צ"ב) "מצא בעל חוב מקום לנכות את חובו"³⁹⁰, וזהו "מצאתם" - כמאמר רבותינו ז"ל (תנחומא סדר זה) "ויבא עמלק וגו' ברפידים", בשביל שרפו ידיהם מן התורה, שאמרו "היש ה' בקרבנו אם אין". וזהו 'מציאה' [ולאפוקי שלא תפרש "מצאתם" על דרך המקרה, כמציאה זו שהיא בהיסח הדעת ובמקרה, אלא להיפך, מציאה זו - לספק היתה], ועם כל זה ויצילים ה':

וַיַּחַד יִתְרוֹ עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוּ מִיַּד מִצְרַיִם (יה ט). אבל על רעת מצרים לא שמח, כמאמר רבותינו ז"ל (פנהדרין צד). גיורא - עד עשרה דרי לא תיבוי ארמאה באפיה. ואמת שיש להבין איך [תיאות] השמחה ליתרו - גר

390. שם איתא "לנכות את שמרו".

האלוה הוא - שלא ימנענו דבר ולא ילאה מלסדר כרצונו, כי בזה מורה גודל יכולתו. והנה שאר האלילים - אפילו לדעתם שיש בהם צורך - כאשר יגיע מהם רע, לא יהיה מקביל [לעברה], ויתלו שלא היה יכולת בידם להביא עליהם דבר חוץ מן הטבע או חוץ מאשר יורו מערכות השמים, ולזה יביא רע לעוברי רצונו מאשר יזדמן לפי הטבע. אך השם יתברך - מאשר הכל בידו - לא יעצרנו גדר ולא ימנענו דבר מלעשות כרצונו, ולזה יהיו העונשים מאתו מקבילים לחטא.

והנה עונשי המצריים, מלבד [ש]המפרסם מהם - שהוא קריעת ים סוף - היה מדה כנגד מדה, אך גם שאר עונשיהם כָּלָם, באו בדברי רז"ל (שמות רבה פר' ט"ו י"ג) שכלם היו מדה כנגד מדה, [ש]הם היו משתעבדים בישראל לחרוש ולזרוע [להרבות יכולם] - ולזה בא הארבה [לכלות יכולם], וכיוצא כָּלָם. יַעֲנֵן שם. ולזה אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, כי כל עונשיהם בדבר אשר זדו עליהם, שכל המכות היו בדבר אשר זדו כאמור, כי בזה נודע כי גדול הוא מכל האלהים, כי כָּלָם [ילאו] לתת עונשים מקבילים מחסרון יכולתם, ולו לבדו היכולת לעשות כרצונו:

ועוד יש לפרש כי יתרו מעיקרא לא ידע [את] ה' כלל, כמו שאמר פרעה (לעיל ה ב) לא ידעתי את ה'. ואומרו "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" אינו מכחיש זה, כי ה' יתברך לא יכחיש גְּדֻלָּתוֹ מכל האלהים אלא מי שלא יִדְעֵנו כלל, אבל כשיִדְעֵנו - מיד ידע גְּדֻלָּתוֹ על הכל, כי על כל פנים כשידענו - ידע כי הוא בורא הכל, והוא הַשֵּׁם בקרב את רוחו,

לא אמר תְּחִלָּה מתחת-יד, כי [משה ואהרן] לא היו משועבדים.

ועוד יש לפרש: **אשר הציף אתכם** - על שבט לוי בכלל, שאמרו רבותינו ז"ל (שמות רבה ה זו ורש"י על פסוק לכו לסבלותיכם) שלא היו בשעבוד. **אשר הציף את העם** - שאר העם שהיו תחת יד מצרים.

ועוד יש לפרש: **אשר הציף אתכם** - היינו כל ישראל בכלל, **אשר הציף את העם** - היינו ערב רב שהיו במצרים [שבאו אליה] משאר ארצות, [והיו] משעבדים עם ישראל. ולזה אמר כי בדבר אשר זדו עליהם, [ופשוטו] - בָּנִיתוּ עַל קְרִיעַת יַם סוּף. [ולפי דרכנו] עוד יאמר כי המצריים חשבו ליטול מישראל, ונהפוך הוא: שיישראל נמלו מהם ערב רב, והכניסום תחת כנפי השכינה.

ועוד יאמר **אשר הציף אתכם** [משה והעם] - היינו בים סוף, **אשר הציף את העם** - במצרים. ולזה, ההצלה הראשונה - תתייחס גם למשה עמהם [כי גם למשה נקרע הים], והצלה ממצרים - בפרט לישראל [כי משה ושבט לוי לא השתעבדו], ולזה אמר **את העם**:

עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם (יה"א). צריך לידע איך - על ידי שדגם בדבר אשר זדו - נודע כי גדול ה' מכל האלהים, שזה [אכן] מודיע שהוא עושה משפט צדק, וצדיק וישר הוא, אבל להודיע כי גדול ה' - אין לה יחס כלל. גם יש להבין אומרו זדו, מהו פירושו. ולפי פשוטו יִרְאֶה, כי גְּדֻלָּת

כַּל רַעְתֶּם לַפְּנִיךָ וְגו', כמו שכתבתי בדרוש א' לשבת איכה יְעִיז שם. לזה אמר כַּל אֲשֶׁר עֲשִׂיתָ - אף מה שהוא בגזרה, למה: כִּי אֵל הוּא זֶדָה - שהרשיעה לעשות יותר [ממה שנגזר]:

וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עִלְיָהּ וַיְזַבְּחֶיהָ לְאֱלֹהִים וַיָּבֵא אֶהָרָן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַבְלָל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה לַפְּנֵי הָאֱלֹהִים (יה יב). לא אמר 'עולות' וזבחים, אבל [המעם הוא] מהיות פְּנִיתָ לעשות שמחה גדולה לה' שזיכהו ליכנס תחת כנפי השכינה, והיה לו טורח באסיפת הזקנים, הַרְבֵּה מהזבחים - שהם הנאכלים - יותר מהעולות, וממילא ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים, ולמה? לא אמר 'ויקרא לזקני ישראל לאכול בלחמו?' אלא שעל ידי רבוי הזבחים - נאספו ובאו לאכול, כדי שלא יבואו לידי נותר, ולא באו אלא "המטְהָרִים והמקודשים":

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְּבַר סִינַי. וַיִּסְעוּ מִדְּבָרִים וַיָּבֹאוּ מִדְּבַר סִינַי וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר וַיַּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הַהָר (יש א-ב). זְכַר הַבְּיָאָה [לְמִדְבָּר] קוֹדֵם הַנְּסִיעָה [מִדְּבָרִים, הַיְפָךְ הַסֵּדֶר], לְרִמּוֹז שֶׁאַחַר שֶׁבָּאוּ לְמִדְבַר סִינַי - נִסְעוּ מִדְּבָרִים, וְהֵינּוּ מִרְפִּיזֵי יָדַי שֶׁהֵיוּ יְדֵיהֶם רְפוּיִים [מִלְמוּד הַתּוֹרָה כְּמֵאֲמַרְם ז"ל (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מס' דעמלק פרשה א ד"ה ויבא עמלק)]³⁹¹.

וממילא אין ערוך אליו, ונמצא שבכלל מה שנדענו - נדע גְּדֻלָּתוֹ עַל הַכֹּל. ולזה אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, כי כאשר ידעתי - ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, וידעתי היתה לי - כי בדבר אשר זדו עליהם, כי מהיות מכותיו למצרים מקבילות - משם ידעתי כי יש אלהים שופטים בארץ, ואינם מקרה, וכאשר ידעתי - ידעתי גְּדֻלָּתוֹ:

ואמרו בדבר אשר זדו עליהם כי מהיות שכבר מִפְּרָסָם גִּזְרַת ה' "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית פ"ג), ואחר שה' גזר - אינם ראויים לעונש, וכבר כתב בזה רבנו [הרמב"ם] בספר המדע (הל' תשובה פ"ו ה"ה) יְעִיז שם, ובהשגת הראב"ד עליו. והתשובה לזה היא, שעונש המצריים - על שהרעו לעשות יותר, וכאמרו (וכריה א טו) "אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה". ולזה אמר: כִּי בַדְּבַר אֲשֶׁר זָדוּ עָלֵיהֶם, כִּי הִשְׁעִבּוּד שְׁעִשׂוּ מִפְּאֵת הַגְּזֵרָה - יהיו בו כאנוסים, ומה שעשו בו מצד עצמם - יקראו מזידים, ולזה אמר כי מה שדנם ה' - הוא בדבר אשר זדו עליהם ולא במה שעשו מפאת הגזרה.

וכלשון הזה עצמו אמר ירמיה (נ כט) על בבל: שְׁלֹמוֹ לָהּ כַּפְעָלָה כַּכָּל אֲשֶׁר עֲשִׂיתָ עֲשׂוֹ לָהּ, כִּי אֵל הוּא זֶדָה אֵל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל. עד כאן. והוא [מבואר] במה שאמרו רז"ל (שמות רבה ל טו) כי המרשיע לעשות - נענש אף על מה שעשה בגזרה. ובוה פירש מהראנ"ח ז"ל (פר' דברים דף ע"ד) פסוק (איכה א כב) "תבוא

הוא כמדורו - מרפיון ידים מהתורה, שאם רק כפשוטו - ממקום ששמו רפידים, הרי כבר אמר

391. נראה שכוונתו ז"ל שדוקא על ידי שהקדים "באו מדבר סיני", בזה יוודע כי "ויסעו מרפידים"

כה תאמר ראשונה לבית יעקב, והדר ותגיד לבני ישראל³⁹².

ועוד יש לפרש ומשה עלה אל האלהים, במאמר רז"ל (שמות רבה פכ"ח, ושבת דף פח:) שקטרגה מדת הדין עליו ורצו לדחותו, ואמר לו הקב"ה אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה, לזה אמר תחלה ומשה עלה אל האלהים למדת הדין, אך ה' יתעלה ברחמיו ויקרא אליו ה' (במדת הרחמים) מן ההר לאמר:

ועוד יש לפרש אומרו כה תאמר ותגיד, שהדברים שאני רוצה לשלוח בידך הנה הנם אליה וקוץ בתוכה, ונגליהם - רכות, ונסתריהם - קשות. ואמר שיודיעם כלם הרכות והקשות, הנה פשוטם נגלה דברי חלקלקות, וזהמה פתיחות³⁹³.

אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (יט ד) - לומר, הנה ראיתם תוקף המכות שעשיתי לממרה את דברי, וכן יקרה לכם גם אתם (אם תמרו דברי ח"ו). ואשא אתכם על פני נשרים ואבא אתכם אלי, כן יש לאל ידי לזרות אתכם לקצה הארץ, או לשאת עליכם גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר (עי' דברים כח מט):

ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה

ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל (יט ג). קצת קשה אומרו ויקרא אליו ה', והיה לו לומר "ויקרא אליו". גם אומרו כה תאמר וגוי ותגד וגוי, כפל (תאמר, תגיד) ושנה (מיעקב לישראל). אכן הענין, כי הודיענו כי משה רבנו ע"ה - מאז באו למדבר סיני - קידש עצמו כשרפים וכמלאכים והכין עצמו.

וזהו ומשה עלה אל מדרגת האלהים (הם המלאכים, עיי' תדב"ר ב, ורש"י בראשית ו ב) ולזה אמר ומשה עלה, ולא (אמר) ויעל משה. אך הענין סמוך לאומרו ויחן שם ישראל נגד ההר, שאמרו רבותינו ז"ל (מכילתא ורש"י על פסוק זה) "בלב אחד כאיש אחד", לזה אמר שכלם הכינו עצמם: ישראל - חנו כלם בלב אחד כאיש אחד, ומשה - עלה במעלות גבוהות יותר מהם עד שנעשה כמלאכים, ואז ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר וכו':

ואמר כה תאמר לבית יעקב. כבר פירשו (ש"ד נחב ורש"י כאן) שהם הנשים, ואמר שיקדים לדבר לנשים ואחר כך לאנשים. גם, שלנשים ידבר רכות, יען כי לא ימצאו³⁹² פתחון פה לומר "נחת רוח עשיתי לבעלי", מעין מאי דקיימא לן (גיטין נה) לקח מן האישה וחזר ולקח מן האשה - מקחו בטל, מן האשה וחזר ולקח מן האישה - מקחו קיים. ולזה אמר

³⁹² "באו מדבר סיני", וכבר דילג ולא הזכיר רפידים מקום מוצאם, ומה לו להזכירו עתה, אלא ודאי להשמיענו מדרשו - רפיון ידים.

³⁹² כלומר: כדי שלא ימצאו.

³⁹³ תהלים נה כב. ופירש רש"י: הרכות (הרב), או נידוי.

כי לי כל הארץ, הארץ ומלואה וכל טובתה, באופן שאיש לא נעדר מטובתי וחסדי, וכלם מחיבים ועומדים. ולזה, ישראל שעובדים עבודתי - יפה עשיתי להיותם לי סגלה מכל העמים, כי לי כל הארץ:

וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכַת כְּהֲנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (יט ז). יאמר, בעל כרחכם שלא בטובתכם, וכענין שאמר (יחזקאל כ לג) "כי ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוד עליכם", ובעל כרחכם תהיו גוי קדוש, פרוש ומובדל מן העריות.

ועוד יש לפרש - ונדקדק אומרו ואתם כפירוש רז"ל שאמרו (מכילתא ורש"י על פסוק כה תאמר לבית יעקב): "לבית יעקב" אלו הנשים - נאמר שמאתם ראיתם דבר עם הנשים, ועתה החזיר פניו לאנשים ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, ולזה סיים אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל הזכרים, פירוש בני ולא בנות:

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיֵּשֶׁם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוְּהוּ ה' (יט ז). הנה משה רבנו ע"ה דבר עם הזקנים (ליד) [ללכת] הם ולדבר על לב העם [שיקבלו עליהם עול התורה והמצוות], אכן העם קדמו ואמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה, ואין אנו צריכין לזקנינו שירצו אותנו:

שאר פסוקים פירשתי בחלק ב' דרוש לשבת הגדול:

מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ (יט ה). יש לדקדק אומרו "ועתה" שאין לה שחר, והיה לו לומר "ואם שמעו" וגו'. גם אומרו כי לי כל הארץ שאין מקום לנתינת מעם. ולפי נגליהו שהוא רכות - יאמר, שהנה עשיתי עמכם כמה טובות במצרים, ויכולני לתבוע מכם שתשמעו לי בעד כל הטובות שקדמתי אתכם, אבל מלבד כל מה שעשיתי לכם במצרים, ועתה גם כן אוסיף להיטיב אליכם. וזהו סגנון הכתוב: **אתם ראיתם מה שעשיתי, ועתה גם כן אעשה לכם טוב.** ומהו הטוב?

וְהִייתם לי סגלה מכל העמים, אפשר ירמוז שגלו שכינתו לא יהיה כי אם בכם, דהיינו בית המקדש, או לרמוז על עולם הבא שהוא הסגלה העקרית, או כוון על הנבואה שלא תהיה כי אם בישראל דוקא:

ואמר כי לי כל הארץ. בא להסיר מעליו יתעלה מה שיעלה על הדעת שיש משוא פנים לפניו חלילה, כי יש מקום לבעל דין לחלוק על תהיה זו שחבב הוא יתברך [את] ישראל מכל האמות [ואמר והייתם לי סגלה מכל העמים], כי אם מלך בשר ודם נתן לקצת מעבדיו ממון רב להסתחר בו, ולקצת לא נתן, ולאחר זמן - באו המקבלים ונתנו למלך [את] ממונו בתוספת ריוח, האם יאות למלך לחבב אלו על אלו מפני שאלו הביאו ממון למלך ואלו לא הביאו כן ישראל עם האמות, ישראל מחיבים הם לעשות כל מה שעושים מפני הטובה שקדמה להם ביציאת מצרים, אכן [בני שאר] האמות פטורים. לזה אמר כי לי כל הארץ לומר שמענה חזקה יש לי על כל העולם שיצטרכו לעבדני, יען